

DEMOKRATIJOS LEGITIMUMAS KRIZĖS SĄLYGOMIS: TEORINIS POŽIŪRIS

ALVYDA OBRKIENĖ¹, SAULIUS ŠILIAUSKAS²

Klaipėdos universitetas (Lietuva)

ANOTACIJA

XXI amžiaus demokratinėje realybėje atotrūkis tarp piliečių lūkesčių ir tikrovės gilėja. Demokratija neatitinka demokratijos idealo, jos plėtra yra sudėtinga ir stringanti. Demokratinė politinė tvarka ir demokratijos legitimacija priklauso nuo suvereniteto, atstovavimo, dalyvavimo ir lygybės principų įgyvendinimo. Kai demokratijai kyla šių principų užtikrinimo problemų, ja imama abejoti ir ją kritikuoti tiek visuomenėje, tiek moksliniame diskurse. Visuomenės nuomonės tyrimai vis dar rodo piliečių pritarimą pagrindinėms demokratijos vertybėms, bet neveiksmingos institucijos kelia grėsmę demokratijai. Siekiant įgyvendinti tikslą, taikytas mokslinės literatūros analizės metodas. Straipsnyje pristatomi debatai dėl demokratijos krizės, įvertinant demokratijos legitimaciją, taikant metodologinę politinės filosofijos prieigą. Straipsnį sudaro trys dalys, pirmiausia peržvelgiant bendrąsias šiuolaikinės demokratijos raidos tendencijas bei debatus dėl demokratijos krizės, aptariant suvereniteto, atstovavimo ir didėjančios nelygybės visuomenėje deformacijas, užbaigiama trečia straipsnio dalimi, kur pasitelkus visuminio legitimumo analitinę perspektyvą įvertinamas demokratijos krizės diskurso išvalgų poveikis normatyviniam demokratijos legitimumui, t. y. piliečių moralinei savivokai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: *demokratija, legitimacija, demokratijos krizė, nelygybė.*

JEL KLASIFIKACIJA: D63, D72, I31.

DOI: <https://doi.org/10.15181/rfds.v38i3.2443>

Įvadas

Politinė tvarka nuo XX a. pabaigos visuotinai legitimuojama per demokratiją, su demokratija ir demokratiškai. Tvarkos demokratiškumą „įrodo“ politinėje realybėje konkrečius pavidalus įgavę tautos (*demoso*) suverenitetas, piliečių ir jų grupių interesų atsakingas atstovavimas ir dalyvavimas visuomenę saistančių sprendimų priėmimo procesuose. Piliečių prigimtinių, socialinių-ekonominių nelygybių deformuojamąjį poveikį demokratijos vizijoje kompensuoja politinė lygybė ir visiems teisingos politikos viltys.

Nuo XX a. 8-ojo deš. politologiniuose tyrimuose (pvz., Eastonas 1975; Norris 1999) vyravo požiūris, kad demokratija pranašesnė už politines *priežiūros* autoritarines ir totalitarines versijas tuo, kad suverenitetą, dalyvavimą ir lygybę politikoje ji vertinanti labiau už savo konkurentes, demokratijos alternatyvas. Liberalios demokratijos šalyse nepasitenkinimas demokratija reiškiasi kritika netinkamai veikiančioms demokratinėms institucijoms, tačiau normatyviniu (piliečio ir visos sistemos) lygmeniu demokratinės vertybės esti tvirtos, dauguma piliečių neabejoja tautos suvereniteto ir atstovavimo, dalyvavimo, politinės lygybės vertingumu. Vertybinis demokratijos principų ir normų tapsmas neatskiriama individų pasaulėjautos dalimi lemia stabilų ir tvarų legitimumą. „Kritiškų piliečių“ skaičius ir net jo augimas nekelia grėsmės demokratijos egzistavimui. „Nepatenkinti demokratai“ kritikuoja vyriausybę, valdžios institucijas, pareigūnus, bet nemato vertybinės alternatyvos demokratijai.

¹ Alvyda Obrkiene – lektorė, daktarė (socialiniai, politikos mokslai), Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Viešojo administravimo ir politikos mokslų katedra
Moksliniai interesai: demokratijos raida, socialinė nelygybė, politinis dalyvavimas, politinis raštingumas
El. paštas: alvyda.obrkiene@ku.lt

² Saulius Šiliauskas (1962–2022) – docentas, daktaras (socialiniai mokslai, politikos mokslai), Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Viešojo administravimo ir politikos mokslų katedra
Moksliniai interesai: politinės minties istorija, politinė filosofija, demokratijos teorijos. Klaipėdos universitete dirbo 1991–2022.

XXI a. viešojoje erdvėje aptarinėjami įvairūs liberalios demokratijos krizės pavidalai. Pastebima, kad XX a. pabaigos „demokratinis susitarimas“ nyksta, nedemokratiškas, hibridinių režimų lyderiai jau nebesidangsto demokratišku fasadu: savo valdžiai pateisinti demokratinės legitimumo formulės jiems nebereikia. Liberalios demokratijos patrauklumas smunka ir brandžiose demokratijose, iškyla populistiniai judėjimai, kurių šalininkų gretas gausina gilėjančios socialinės-ekonominės, informacinės, politinės, ideologinės ir pasaulėžiūros takoskyros. Mokslinėse publikacijose auga susirūpinimas brandžiose liberaliose demokratijose ir jaunose demokratinėse šalyse augančiu politiniu absenteizmu, politinio dalyvavimo kokybe bei politinei demokratijai grasančia gilėjančia nelygybe (Merkelis 2014; Carothersas 2019; Moisésas 2019). Demokratijai sprendžiant šiuos iššūkius kyla klausimų ir dėl jos pačios legitimumo.

Legitimumo ir legitimacijos proceso kompleksiskumas, jo daugiadimensiškumas implikuoja bendrojo *visuminio legitimumo* refleksijos perspektyvą. Visuminis demokratijos legitimumas atlieka savotiško moralinio standarto vaidmenį, kurio šviesoje piliečiai ir mokslininkai vertina nūdienos demokratijos socialinę, politinę tikrovę.

Suvereniteto erozija, atstovavimo ir dalyvavimo deformacijos, didėjanti socialinė ir politinė nelygybė tampa esminiais demokratijos krizės diskurso komponentais. Tikslinga patikrinti, rekonceptualizuoti debatus dėl demokratijos krizės, liberalios demokratinės sistemos efektyvumo, adaptyvumo ir perspektyvų. Šio tyrimo visas dalis siejanti probleminė gija – demokratijos krizės diskurso implikacijos liberalios demokratijos legitimumui. Apibūdinus bendrąsias šiuolaikinės demokratijos raidos tendencijas bei suvereniteto, atstovavimo ir didėjančios nelygybės visuomenėje deformacijas, trečioje straipsnio dalyje, pasitelkus visuminio legitimumo analitinę perspektyvą, įvertinamas demokratijos krizės diskurso išvalgų poveikis normatyviniam demokratijos legitimumui, t. y. piliečių moralinei savivokai.

1. Demokratijos krizės debatai

Vienas pirmųjų darbų, skirtų demokratijos krizei, – „Demokratijos krizė“ (angl. *The Crisis of Democracy*)“ (Crozier ir kt. 1975). Autoriai atkreipė dėmesį į vidinius demokratijos iššūkius, kurie apsunkina demokratijos kokybę, kartu ir jos legitimumą. Demokratijos krizės yra tikėtinos ir neišvengiamos, nulemtos demokratijos esmės ir siejamos ne tik su išoriniais veiksniais, bet ir su ekonominiu ar „demokratijos pertekliumi“.

Wolfgang'o Merkel'io (2013) teigimu, debatai dėl demokratijos krizės vyksta trijuose diskursuose. *Politinės teorijos* diskurse demokratija be krizės nesuvokiama. *Viešajame* diskurse demokratijos krizė siejama su pavienių krizinių atvejų suma – pasitikėjimo politiniu elitu, politinėmis partijomis, parlamentais ir vyriausybėmis krizėmis. *Demokratijos deficito* diskurse aktyviausiai demokratijos problemas svarsto kairieji ir konservatyvieji mąstytojai, mokslininkai, politikai. Demokratijos krizės kontekste skiriami trys iššūkiai:

1. (Finansinio) kapitalizmo iššūkis nacionalinei demokratijai (*kas valdo?*).
2. Viršnacionalizmas (*globalizacija, ES*), kaip iššūkis nacionalinei demokratinėi valstybei (*kas valdo?*).
3. Socioekonominė nelygybė, kaip iššūkis demokratijos politinės lygybės principui (*kas dalyvauja ir kieno interesams atstovaujama?*).

Thom'as Carothers'as (2020) nurodo demokratijos bruožus, kurie lemia ne tik jos išskirtinumą, bet ir trikdžius, programuojančius nepasitenkinimą bei prisidedančius prie krizinės demokratijos situacijos eskalavimo:

1. *Trumpalaikiškumas* (angl. *short-termism*). Rinkimų ciklai neleidžia sutelkti dėmesio į ilgalaikes problemas (pvz., ekologines) ir jas efektyviai spręsti.
2. *Skausmo vengimas* (angl. *pain aversion*). Siekiant rinkėjų palankumo rinkimuose, atidėliojami nepopuliarūs, skausmingi sprendimai, kurių nauda visuomenei atsiskleidžia ilgalaikėje perspektyvoje.
3. *Elito dominavimas* (angl. *elite capture*). Dažnai priimami teisiniai ir ekonominiai sprendimai, komplikuojantys pinigų korupcinio vaidmens ribojimą politikoje. Jie įgyvendinami mokesčių lengvatomis, kurios prisideda prie nelygybės lygio didėjimo.
4. *Atskirtis ir konfliktas* (angl. *division and conflict*). Konkurencija rinkimuose didina susiskaldymą, griaua visuomenės vienybę ir silpnina bendro tikslo jausmą. Visuomenė poliarizuojasi, stringa įsta-

tymų leidyba, mažiau viešojo pasitikėjimo teismais ir kitomis esminėmis demokratijos institucijomis, aštrėja socialinės įtampos, kyla pyktis.

5. *Rinkėjų neišmanymas* (angl. *voter ignorance*). Rinkėjų neracionalumas, neinformuotumas demokratiją sumenkina iki lyderių ir politikos pasirinkimo. (Idealoje) demokratijoje būtina atskaitomybė rinkėjams, žinantiems, ko jie nori, gebantiems pasirinkti jų interesus atitinkančią politiką, balsuoti už tuos, kurie vykdys politiką, galinčią lemti jų interesus ir lūkesčius atitinkančius rezultatus. Tačiau realybėje dėl aplinkos sociokultūrinių veiksnių rinkėjų elgesys yra ribotas, neracionalus, jų balsai atitenka ne tiems, kurie reprezentuoja jų interesus.

José Álvaro Moisés'as (2019) demokratijos krizės apraiškas sieja su mažėjančiu pasitikėjimu politiniu elitu, politinėmis partijomis, parlamentais, vyriausybėmis; demokratų nepasitenkinimu režimu; demokratiškos institucijų, ypač atstovaujamojo sistemos, netinkamu veikimu; stiprėjančiu skirtingų grupių susipriešinimu, rinkėjų nepastovumu, mažėjančiu pilietiniu dalyvavimu. Augantis autoritarizmo praktiškumas, semidemokratijų ar neliberalių, hibridinių režimų gausėjimas byloja demokratijos krizę. Piliečių mąstyme demokratijos krizė pasireiškia kaip suvokimas, kad demokratijai nepavyko įgyvendinti deklaruotų siekių. Kadangi politinė sistema veikia ne taip, kaip turėtų, ji netenkina visuomenės poreikių, piliečiai pasitraukia, nusišalina nuo politikos ar net atsisako demokratijos. Stiprėjanti socialinė, kultūrinė anomija lemia neigiamas teisės viršenybės ir politinio režimo legitimacijos pasekmes.

S. A. Ercan'as ir J. P. Gagnon'as, apibendrinami demokratijos krizės tyrimų srautą, siekia įprasminti krizės diagnozę platesniame transformacijų, pokyčių ir permainų kontekste. Demokratijos teorija ir praktika esanti paveiki vietos ir globaliu lygiais vykstančioms transformacijoms. Kontekstą sudarantys veiksniai:

- perėjimas nuo valdymo (angl. *government*) prie valdysenos (angl. *governance*);
- politinių klausimų, kuriuose dominuoja neišrinkti vadovai ar ekspertai, depolitizavimas;
- tebesitęsianti rizika, kai demokratai atsisako demokratijos;
- neoliberalizmo, kaip politinės doktrinos, stiprinančios minimalistinę viešosios erdvės ir demokratijos viziją, iškilimas;
- konkrečių problemų, o ne ideologijų skatinamos politikos atsiradimas;
- naujų kolektyvinių veikimo formų, kurias iš dalies lemia naujos informacinės technologijos, atsiradimas;
- daugybė medijų inovacijų, apibūdinančių dabartinę „komunikacijos pertekliaus“ (angl. *communicative abundance*) būklę, plitimas;
- demokratiškos inovacijų ir svarstymo (angl. *Deliberative*) eksperimentų sklaida Vakarų liberaliose ir besivystančiose šalyse.

Autoriai demokratijos krizę mato ne kaip grėsmę, o suvokia ją kaip būdingą demokratijai požymį, įrodantį, kad demokratija funkcionuoja. Juk ji iš esmės yra normatyvinis ir neužsibaigiantis projektas, tad krizės būseną ne išimtis jos raidoje.

W. Merkel'is (2016) diskusijoje su J. P. Gagnon'u laikosi požiūrio, kad demokratijos krizė ne tokia gili, kokia eskaluojama. Skirtingai traktuoja net mokslininkai, ypač empirikai ir teoretikai. Klaidinti gali ir apklausų duomenys. Demokratijos krizės vaizdinį lemia ir žiniasklaida, akcentuodama, kartais ir kurdama neigiamą politikų ir politinių partijų įvaizdį.

Demokratijos krizės diskurso banga šiandien, skirtingai nuo ankstyvosios „lokalinės“ akademinės diskusijos, yra įgavusi globalų mastą. Pastarojo dešimtmečio moksliniuose tyrimuose atsiskleidžia liberalios demokratijos komplikotos raidos kelias, jos neišspręstų socioekonominių problemų šleifas, finansinių ir ekonominių krizių poveikis. Papildomą impulsą demokratijos krizės debatams suteikė demokratiją transformuojančių daugiavektoriškos, kompleksinių vidinių veiksnių įprasminimas. Tik ar neskubotas demokratijos krizės skelbimas, kai neišvengiamai demokratijos raidoje išskylančios iššūkiai verčia demokratiją peržiūrėti, atsinaujinti ir pagrįsti savo teisėtumą?

2. Suverenitetas, atstovavimas, dalyvavimas ir lygybė XXI a. demokratijoje

Demokratijos krizė dažniausia siejama su tradicinės atstovaujamosios liberalios demokratijos funkcionavimo kliuviniais. Liberali demokratija nepajėgianti realizuoti pamatinių demokratijos idealų – tautos (*demoso*) suvereniteto (savivaldumo), politinės lygybės. Nykstantį atstovavimą bei suvereniteto esmės iškraipymus naujoje demokratijos raidos stadijoje akcentavo Colin'as Crouch'as (2004). Postdemokratijoje politinės institucijos praranda demokratijos esmę ir tampa nedemokratinę realybę maskuojančiais atributais. Didėjantis galingų viršnacionalinių korporacijų vaidmuo politiniuose procesuose, politikos oligarchizacija, verslo, žiniasklaidos ir politikų savanaudiškos manipuliacijos lemia viešojo intereso dingimą iš politinės darbotvarkės. Politikoje atsiranda daug neapibrėžtumo, dirbtinumo, nebeaišku, kas priima politinius sprendimus.

Atstovaujamosios demokratijos krizė aiškinama pokyčiais visuomenėje. Migracijos, klimato kaitos, prastų darbo sąlygų, gyvūnų teisių, griežto taupymo ir panašūs klausimai aktyvizuoja įvairius visuomenės sluoksnius, tampa politinių iniciatyvų šaltiniais. Nepatekdamos į tradicinių ideologinių skirčių spektrą, panašios iniciatyvos menkina politinių partijų reprezentacinį ir visuomenės bei valdžios tarpininko vaidmenį. Pavienių problemų sprendimus lemia informacinės komunikacinės technologijos (IKT), kurios iki šiol nematytais mastais disponuoja galia telkti ir mobilizuoti. Tradicinį politinį dalyvavimą keičia naujos formos, nes politinės partijos, skirtingai nei šiuolaikinės IKT, nebepajėgia neatidėliotinai reaguoti, koordinuojant ekranuose mirgančios, televizinių efektą sukurančios (angl. *flash*) ir atšaukimo (angl. *cancel*) politikos, protestų bei demonstracijų (Tormey 2016).

Tyrėjai analizuoja ir neigiamas visuotinės rinkimų teisės pasekmes: neatsakingo balsavimo, racionalumo ignoravimo, išmanymo stokos. Įvairiais kompleksinių visuomenių atstovavimo lygiais sunku atrasti bei išlaikyti rinkėjo ir atstovo tarpusavio sąsajas. Politinių problemų sudėtingumas komplikuoja rinkėjų suvokimą dėl to, kas yra atsakingas ir kokia politika atstovauja jo interesams. Atvirose, didelių migracijos srautų paveiktose visuomenėse kultūrinio pliuralizmo raiška ir mastai įgauna grėsmingus sunkiai sprendžiamų problemų pavidalus (Ferrara 2013).

Įvairios galingos, anoniminės įtakos jėgos iškraipo normaliai demokratijai reikšmingą įtakos grandinę nuo interesus formuojančiųjų ir išreiškiančiųjų iki tų, kurie sprendžia tų interesų įgyvendinimo klausimus. Šioje grandinėje atsiranda galimybė, pasitelkus manipuliacijas, eliminuoti tikruosius interesų reiškėjus. Išaugęs šiuolaikinių medijų vaidmuo šiame procese gali būti tiek naudingas, tiek žalingas, kai manipuluojama viešąja nuomone, tolstant nuo pirminio valios reiškimo šaltinio, kuris demokratijoje turėtų būti kaip visų politinių sprendinių pirminė idėja, kylanti iš bendros valios. Demokratija nebepajėgi apdoroti, įvertinti bei atskirti tikrųjų ir dirbtinai suformuotų interesų.

Abejones atstovaujamosios demokratijos legitimumu stiprina vangus piliečių dalyvavimas rinkimuose, politinių partijų ir kitų darinių veikloje. Politinis absenteizmas nebeužtikrina legitimios daugumos. Lėšų rinkimo ir balsuotojų mobilizavimo akcijos rinkimus paverčia rinkodaros ir vadybos cirku. Rinkėjai tampa žiūrovais, stebinčiais arenoje vykstančias viešųjų ryšių specialistų kovas ir ekspertų manipuliacijas (Brownas 2010). Taip kompromituojama rinkimų esmė, nuvertinant demokratiją iki priemonės, kurios reikia tik valdantiejiems, kaip galimybės taikiai, civilizuotai gauti savo valdymo įgaliojimus. Meistriškas rinkimų technologijų įvaldymas, išlaikant legalų arba siauriau suprantamą legitimumą, iškreipia demokratijos esmę. Procedūrinės demokratijos deformacijos lemia manipuluojamą (valdomą, reguliuojamą) demokratiją.

Dalyvavimo rinkimuose mažėjimas būdingas tiek brandžioms, tiek naujoms demokratijoms. Absenteizmas, anksčiau sietas su žemiausiomis socialinės struktūros grupėmis, dabar stebimas ir kitose socialinėse grupėse. Šių grupių pasitraukimo ir nedalyvavimo rinkimuose motyvai skirtingi. Žemesnieji visuomenės sluoksniai, neturėdami pakankamai išteklių, žinių ir gebėjimų, nesijaučia esantys visuomenės dalimi. O aukštesnieji visuomenės sluoksniai, disponuojantys didžiuliu turtu, nebesuinteresuoti dalyvauti, nes savo interesus ir tikslus pajėgūs įgyvendinti pasitelkę turimą ekonominę galią. Iš rinkimų traukiasi ir demokratijos socialine atrama tradiciškai laikytas vidurinis sluoksnis, ne todėl, kad esamos problemos ir sprendžiami klausimai daug sudėtingesni, kompleksiški ir nesuprantami, ar neturėtų žinių, jie nedalyvavimą renkasi sąmoningai. Nedalyvavimas rinkimuose tampa rimtu iššūkiu demokratinei valdžiai, kurios paskirtis – viešuo-

sius interesus atskleisi įgyvendinamuose sprendimuose. Demokratinei valdžiai kyla dilema: kieno interesus įgyvendinti, jeigu jie neišreiškiami, kieno interesams atstovauti, jeigu jie neperduodami?

Didėjanti nelygybė nūdienos visuomenėse akademiniam diskurse vertinama kaip grėsmė kertiniam demokratinio pasaulėvaizdžio principui – politinei lygybei. Gausesniais ekonominiais ištekliais disponuojantys asmenys ar grupės daro didesnę įtaką politinių sprendimų priėmimui, taigi ir daugiau už kitus laimi. Globalaus kapitalizmo transformacijos didina nelygybę, kuri buvo būdinga kapitalizmui ankstyvuosiuose industrinės revoliucijos etapuose. Pasak J. A. Moisés'o (2019), turto koncentracija ir nelygybės augimas rodo tikėtiną konfliktą tarp nelygių visuomenių. Jaučiamas piliečių neužtikrintumas, nepasitikėjimas savo galia daryti įtaką viešosios politikos pasirinkimui. Politinius ir administracinius sprendimus priimančias elitas dar labiau tolsta nuo piliečių.

Ekonominė nelygybė kelia grėsmę politinei demokratijai, nes demokratinėse visuomenėse atsiranda palankios galimybės turtingųjų ekonominę galią transformuoti į jų politinę galią. Politinė galia savo ruožtu leidžia vykdyti politiką, kuri dar labiau stiprina turtingųjų ekonominę galią ir yra palankesnė turtingiesiems. Kuo didesnė nelygybė, tuo didesnė tikimybė, kad nuo demokratijos bus pereita link plutokratijos. B. Milanovic (2017) teigimu, vykdant nelygybės poveikio politinei nelygybei tyrimus, būtina atkreipti dėmesį į:

- galimybių nelygybę (kaip ji lemia skirtingas galimybes, kurios, tikėtina, trukdo piliečiams tobulėti);
- kartų nelygybę (kaip gerovės perdavimas neigiamai veikia visuomenę, iškreipdamas sveiką konkurenciją: laimi ne gabiausi, o turtingiausi);
- turtingųjų politinės įtakos empirinius tyrimus;
- globalią turto ir pajamų nelygybę (globalizuotame pasaulyje kapitalas ir darbas „juda“ lengviau nei kada nors anksčiau).

Tarp fundamentalių XXI a. demokratijos iššūkių (populizmas, demoso nykimas) skiriamos įvairios nelygybės apraiškos: socioekonominė, lyčių, religinė, rasinė, kartų, globalizacijos grėsmė (Bellamy, Merkel 2018).

Lygybė tuo tarpu išlieka kaip demokratiją kvalifikuojantis požymis, ji matuojama vertinant demokratijos kokybę ir įtraukiama į rodiklius. Kaip nelygybės dedamoji veikia, formuoja demokratiją praktiškai?

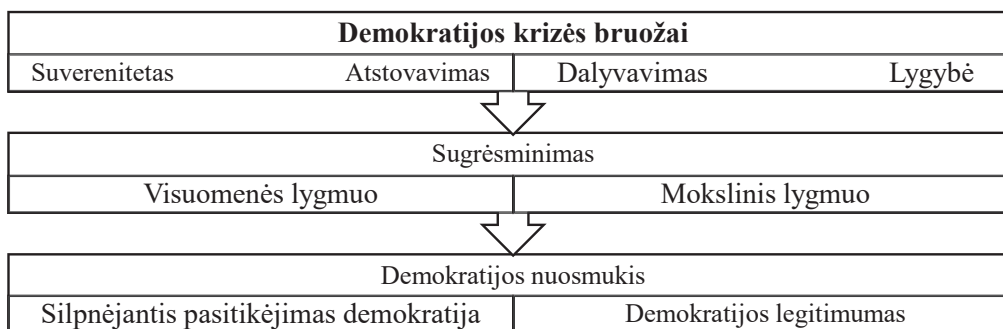
Demokratiškas politinių sistemų netobulumas, demokratinio idealo įgyvendinimo kliuvinius bei rimtus iššūkius iliustruoja įvairių nelygybės atmainų „išskleidimas“. Normatyviniai demokratijos principai ir pagrindiniai jos bruožai globalėjančiame pasaulyje neišvengiamai transformuojasi. Jų dabartinėje raiškoje dažnai sunkiai atsekamos sąsajos su pirminiais suvereniteto, atstovavimo, dalyvavimo demokratinio įkvėpimo šaltiniais.

3. Demokratijos legitimumas „krizinėje paradigmoje“

Pasak Guillerm'o O'Donnell'io (2007: 5–11), dėl esamo nepanaikinamo atotrūkio tarp realios demokratijos ir jos normatyvinio modelio demokratija yra nuolatinės krizės būsenos. Svarstymai apie suvereniteto, atstovavimo, politinio dalyvavimo, politinės lygybės prasmę ir jų įgyvendinimą suteikia naujų atspalvių teorinei diskusijai dėl demokratijos legitimumo. Įprasminant filosofinį demokratijos legitimumą esminis vaidmuo tenka teisingumui. Demokratinė tvarka suvokiama kaip legitimi, kai jos pagrindiniai požymiai ir principai įsitvirtina moralinėje piliečių savivokoje. Tokia legitimi demokratinė tvarka visuomenėje laikoma teisinga. Piliečio pasaulėvaizdyje bei visuomeninėje sąmonėje suverenitetas, atstovavimas, dalyvavimas, lygybė susaisto individualųjį ir kolektyvinį *teisingos demokratinės politikos* lygmenis.

Iki XX a. pabaigos legitimumo tiesioginis ryšys su demokratija, teisingumu, „geru administravimu“ rimtesnių abejonių nekėlė. Egzistavo savotiškas akademinis-ideologinis susitarimas politinių režimų kokybę, jų brandą aiškinti atitikimu liberalios demokratijos vertybėms, demokratizacijos sėkmę ar nesėkmę – valstybių nueitu keliu link legitimios liberalios demokratijos. Vyravo nuomonė, kad liberalių demokratiškas šalių rai-doje gali kilti sisteminio pobūdžio problemų. Tvirtinta, kad ilgalaikėje perspektyvoje ekonominės gerovės veiksniai įgaus vis didesnę reikšmę naujųjų demokratiškas režimų legitimumui (Linzas, Stepanas 1996: 30). Dabartiniame demokratijos krizės naratyve gerokai sustiprėjo liberalios demokratijos globalaus modelio versijos – neoliberalizmo – kritikos gaida, akcentuojamas jo destruktinis poveikis demokratinio legitimumo

socialinei dimensijai: „Neoliberalizmas parazituoja demokratijos sąskaita, kenkia jos reputacijai ir gebėjimui teikti ekonomines ir socialines gėrybes. Piliečių vietą užima vartotojai, atomizuotos visuomenės vis labiau keičia demokratijai reikšmingą socialinį ir kultūrinį kontekstą“ (Hobson 2016: 39).

1 pav. Demokratijos krizės ir demokratijos legitimumo sąsajos

Sudarė straipsnio autoriai.

Metodologinis, teorinis pliuralizmas (skirtingi legitimumo tipai, lygiai, dimensijos, formos, komponentai ir pan.) gerokai komplikuoja demokratijos legitimumo analizę. Reikšminga demokratijos legitimumo tyrimų savybė – diskursyvinis jų pobūdis, nuolatinis pavojus įstrigti dominuojančiame legitimacijos naratyve. Legitimumo diskursyvumas daro jį parankia teorinių ir ideologinių manipuliacijų priemone. Legitimacija gali būti siauros strategijos arba viešojo diskurso proceso, lemiančio ryškesnius legitimumo rezultatus, dalis. Demokratijos krizės, erozijos, nuosmukio, stabilumo ir kituose akademinuose vertinimuose dėl subjektyvių vidinių vertintojų nuostatų dažnai prasiskverbia ideologinis – legitimacinis užtaisas (Thomas 2013).

Politinis legitimumas yra suprantamas kaip teisingumo poreikį tenkinantis valdžios ar galios pasiskirstymas (Coicaudas 2010: 18). Mokslininkų kritinėse išvalgose atsiskleidžia šiandienės demokratijos legitimacijos procese ryškėjanti slinktis, akcentų perkėlimas nuo procedūrinio link substancinio teisingumo. Procedūrinėje legitimumo ir teisingumo priėjoje remiamasi sprendimų priėmimo taisyklių „vidiniu“, savaiminiu demokratinu vertingumu, kvestionuojamas nuo demokratinio proceso atsietų esminių tikslų geidžiamumas. Substanciniu teisingumu ir legitimumu grindžiamose teorijose demokratinų politinių sprendimų priėmimo taisyklės bei institucijos vertinamos atsižvelgiant į „išorinius“ aukštesnius vertybinius tikslus arba gėrius (žmogaus teisės, gerovė, plėtra).

Procedūrinio vs. substancinio teisingumo skirtį legitimuojant demokratiją praplečia *įeigos* bei *išeigos* legitimumas. Įeigos legitimumas nurodo demokratijos, kaip žmonių, tautos valdžios, įgyvendinimo laipsnį. Čia įsikūnija dalyvavimo ir konsensuso normos. Tuo tarpu *išeigos* legitimumas vertina demokratiją kaip „valdymą žmonių labui“. Platesniame kontekste įeigos legitimumas apima visus procedūrinius ir substancinius svarstymus, apmąstymus, glūdinčius politikos sprendimų priėmimo *procesę*, o *išeigos* legitimumas suponuoja priimtų sprendimų *pasekmių*, sutartos politikos *rezultatų* vertinimus. Kaip ir substancinio teisingumo atveju, rezultatais arba efektyvumu paremtas legitimumas vertina demokratiją pageidautiną jos plėtros, demokratinio valdymo rezultatų kontekste. Todėl išlieka aktuali vertinimo objektyvumo problema: vertinančiųjų preferencijos ir normatyviniai įsitikinimai palieka ryškų išpaudą vertinant demokratinės realybės institucijų veikimą (Karlsson-Vinkhuyzen 2016: 194–204).

Procedūros vs. substancijos priešpriešinimas pastaruoju metu mėginamas įveikti įvairiose visuminio demokratinio legitimumo versijose. Visuminio demokratinio legitimumo perspektyva susieja į vientisą darinį demokratijos ir legitimumo sandus. Atstovavimas, dalyvavimas, lygybė šiame darinyje atitinka moralinius, normatyvinius demokratijos imperatyvus. Legitimumo sandui atstovauja demokratijos vertinimo priegios: procedūrinė, substancinė, įeigos, rezultatų (pasekmių). Skirtingai nuo monistinių demokratinų legitimumo

interpretacijų, kuriose demokratinis legitimumas redukuojamas iki vienintelės dimensijos, visuminio demokratinio legitimumo modeliuose integruojamos ir procedūrinės demokratijos vertybės, ir demokratinio valdymo rezultatų kokybiniai vertinimai (Fabienne 2020). Nemonistinio demokratinio legitimumo tyrimo pavyzdys – Hanspeter’io Kriesi 2013 m. publikuotas demokratinio legitimumo pusiausvyros modelis.

1 lentelė. Legitimumo pusiausvyros modelis

Normatyvinis pagrindas	Įeigos legitimumas	Išeigos legitimumas
Taip	Procedūrinis legitimumas I – pasitenkinimas atstovaujamosios demokratijos kokybe (reagavimas ir atskaitomybė)	Procedūrinis legitimumas II – pasitenkinimas valdymo kokybe (įstatymų viršenybė, nešališkumas, sąžiningumas)
Ne	Šališkas legitimumas – pasitenkinimas rinkimų rezultatais	Rezultatų legitimumas – pasitenkinimas vykdoma politika

Šaltinis: Kriesi 2013: 617

Skirtingi demokratinio legitimumo rodikliai svyruoja apie stabilios pusiausvyros lygius, kurie ilgainiui kinta dėl kultūrinių veiksnių bei išorinių ekonominių sukrėtimų. Be to, pasitenkinimas demokratija priklauso nuo vertinančiųjų šališkumo valdančiųjų politinių jėgų atžvilgiu. Už bet kurią individualią charakteristiką demokratiniam (ne)pasitenkinimui svarbesni tokie įeigos ir išeigos legitimumo rodikliai, kaip korupcijos suvokimas, subjektyvus atstovavimo vertinimas, vyriausybės veiklos efektyvumas. Kadangi vyriausybės veiklos vertinimas labiausiai veikia ir vienodai reikšmingai vertinamas tiek brandžiose, tiek naujose demokratijose, galima daryti prielaidą, kad determinuojant demokratinį legitimumą rezultatų, išeigos legitimumo vaidmuo yra svarbesnis už įeigos legitimumą (Kriesi 2013: 628).

Remdamiesi gyventojų nuomonės apklausų duomenimis, sociologai, politologai nuramino save ir visuomenę, skelbdami liberalios demokratijos pagrindų tvarumą, t. y. legitimuotos, konsoliduotos demokratijos negrižtamumą. Menkas pasitikėjimas politinėmis institucijomis gali egzistuoti kartu su tvirta parama demokratijos principams ir demokratijos režimo veikimui. Pasitikėjimo demokratinės valdžios institucijomis stoka nebūtinai silpnina demokratijos legitimumą (Van der Meer 2017). Visuminio demokratinio legitimumo struktūroje paramos pamatiniam jos principams komponentė patvirtina demokratijos atsparumą, jos normatyvinę vertę. Individualiu piliečių moralinės savivokos lygmeniu demokratinis pasaulėvaizdis išlieka kaip turintis gana aiškius demokratinis pagrindus. Demokratinės visuomenės tebesieja pamatinis pasaulėvaizdis. Brandžiose demokratinėse šalyse ilgalaikės demokratinio legitimumo erozijos tendencijų nenustatyta. Kol vyksta reguliarūs rinkimai, o politika nepoliarizuoja visuomenės, nėra rimto pagrindo nerimauti dėl demokratinio legitimumo (Kriesi 2013: 631).

Augantis kritiškų piliečių, „nepatenkintųjų demokratų“ skaičius ilgalaikėje perspektyvoje signalizuoja apie įsisenėjusias demokratijos legitimacijos problemas, nusivylimą demokratinio valdymo rezultatais, neveiksmingą atsaką į gilėjančios socialinės atskirties, didėjančios turinės nelygybės, ryškėjančio atotrūkio tarp eilinių piliečių bei politinio elito ir kitus demokratinėms visuomenėms kylančius iššūkius. Demokratinio legitimumo pusiausvyros modelyje matoma, kad vykstantys svyravimai grėsmių demokratiniam legitimumui „normalios politikos“ sąlygomis nekelia. Apžvelgtos demokratijos krizės tyrėjų įžvalgos – priešingai, kelia klausimų dėl liberalaus demokratinio modelio pamatų stabilumo. Neišsprendžiamos sisteminės demokratijų problemos, dėl demokratizacijos kylantys prieštaravimai išlaiko nuolatinį kritinio demokratijos teoretikų dėmesį ir palaiko demokratijos „krizinės paradigmos“ naratyvą. Visapusiška demokratijos krizės apraiškų refleksija – būtina jos tvaraus legitimumo sąlyga.

Išvados

Demokratijos krizės debatai politologiniame diskurse užėmė klausimų dėl demokratijos kokybės vietą. Demokratijos raida yra sudėtinga, nuklystanti, stringanti. Demokratijos plėtotė ir vystymosi kryptis sunkiai prognozuojami dalykai, todėl veikiančiose demokratijose atliekant demokratijos tyrimus ieškoma demokratiškumo, siekiant suprasti demokratiją pasitelkiami papildomi epitetai, kurie leistų nuokrypį nuo demokratijos įvardyti kaip demokratijos atmainą, tąsą. Demokratijai kylantys iššūkiai yra jai būdingi ir dažnai skubotai įvardijami *krizės* terminu.

Nūdienos demokratinio legitimumo neapibrėžtumą lemia diskursyvi demokratijos krizės naratyvo prigimtis, proceso (procedūros) ir gėrio (rezultato) legitimacijos dimensijų dialektinės sąveikos refleksija. Legitimumas nėra tvari substancija ar fiksuotas dydis, tai pulsuojanti savybė. Demokratinis legitimumas – individų subjektyvių moralinių, socialinių vaizdinių visuma, jo stabilumą veikia daugybė kintamųjų.

Demokratijos krizės prielaidos kvestionuoja demokratinio legitimumo, kaip moralinio standarto, tvarumą, jo šaknų tvirtumą šiuolaikinių visuomenių piliečių pasaulėvaizdyje. Liberalios demokratijos kritikų vertinimu, gilėjanti demokratijos (liberalios) krizė lemia demokratijos delegitimaciją normatyviniu (moraliniu) lygmeniu. Akademinuose šiuolaikinės demokratijos tyrimuose demokratijos krizė siejama su ribotu demokratinėms sistemoms atsaku į pažeisto suvereniteto, nykstančio atstovavimo, nuvertėjusio politinio dalyvavimo bei išsikerėjusios socialinės ir politinės nelygybės iššūkius. Užsitęsęs, ilgalaikis „teisingos“ demokratinės politikos lūkesčių nuvylinimas įgalina situaciją apibūdinti kaip *krizę*.

Sisteminės problemos, nesant lengvų ir greitų sprendimų, tampa demokratijos krizės „įrodymais“. Demokratijos kaita būtina, kaip ir reikalavimas spręsti problemas, todėl demokratijos transformacijos, demokratijos krizių debatai nesibaigia ir nuolat grįžta į mokslinį diskursą.

Literatūra

- Brown, W. (2010). We Are All Democrats Now... *Theory & Event*, 13 (2), 107–127. Doi: 10.1353/tae.0.0133.
- Carothers, T. (2019). Is Democracy the Problem? *American Interest*, 2019 m. sausio 16 d. Prieiga internete: <<https://carnegieendowment.org/2019/01/16/is-democracy-problem-pub-78137>>.
- Coicaud, J. M. (2010). Legitimacy, Across Borders and Over Time. In H. Charlesworth, J. M. Coicaud, (red.). *Fault Lines of International Legitimacy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crouch, C. (2004). *Post-democracy*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Crozier, M. J., Huntington, S. J., Watanaki, J. (1975). The Crisis of Democracy. *Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. New York: New York University Press. Prieiga internete: <http://trilateral.org/download/doc/crisis_of_democracy>.
- Easton, D. (1975). A re-Assessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science* 5, 435–457.
- Ercan, S. A., Gagnon, J. P. (2014). The Crisis of Democracy. Which Crisis? Which Democracy? *Democratic Theory: an Interdisciplinary Journal* 1 (2), 1–10.
- Fabienne, P. (2020). The Grounds of Political Legitimacy. Draft of paper forthcoming in the *Journal of the American Philosophical Association*. Prieiga internete: <https://warwick.ac.uk/fac/soc/philosophy/people/peter/the_grounds_of_political_legitimacy_final.pdf>.
- Ferrara, A. (2013). Judging Democracy in the 21st Century: Crisis or Transformation? *No Foundations*, 10, 1–22. Prieiga internete: <<http://www.helsinki.fi/nofo/NoFo10FERRARA.html>>.
- Hobson, Ch. (2016). Democracy: Trap, Tragedy or Crisis? *Political Studies Review*, 16 (1), 38–45. <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1478929916663756>>.
- Karlsson-Vinkhuyzen, S. I. (2016). Legitimacy. In C. Ansell, J. Torfing (red.). *Handbook of Theories of Governance*, 194–204. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Kriesi, H. (2013). *Democratic Legitimacy: Is There A Legitimacy Crisis In Contemporary Politics?* *Politische Vierteljahresschrift*, 54 (4), 609–638.
- Linz, J. J., Stepan, A. (1996). Toward Consolidated Democracies. *Journal of Democracy*, 7 (2), 14–33.
- Merkel, W. (2016). Is There a Crisis of Democracy? *Democratic Theory* 1 (2), 11–25.
- Merkel, W., Gagnon, J. P. (2016). Democracies and Their Crises Reconsidered. *Democratic Theory*, 3 (1), 91–108.
- Moisés, J. A. (2019). On the Crisis of Democracy, *Journalism and Mass Communication*, 9 (1), 33–52.
- Norris, P. (1999). Conclusions. The Growth of Critical Citizens and its Consequences. In P. Norris (red.). *Critical Citi-*

- zens: Global Support for Democratic Government*. New York: Oxford University Press, 257–272.
- O'Donnell, G. A. (2007). The Perpetual Crises of Democracy. *Journal of Democracy*, 18 (1), 5–11.
- Thomas, C. A. (2013). The Concept of Legitimacy and International Law. *LSE Legal Studies Working Paper*, 12. Prieiga internete: <<https://ssrn.com/abstract=2265503>>.
- Tormey, S. (2016). The Contemporary Crisis of Representative Democracy. *Papers on Parliament*, 66. Prieiga internete: <https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Senate/Powers_practice_n_procedures/pops/Papers_on_Parliament_66/The_Contemporary_Crisis_of_Representative_Democracy>.
- Van der Meer, T. (2017). Political Trust and the “Crisis of Democracy”. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.77>

THE LEGITIMISATION OF DEMOCRACY UNDER CONDITIONS OF CRISIS: A THEORETICAL APPROACH

ALVYDA OBRIKIENĖ, SAULIUS ŠILIAUSKAS
Klaipėda University (Lithuania)

Summary

In the democratic reality of the 21st century, the gap between the reality and citizens' expectations is deepening. Democracy does not meet the ideal of democracy; its development is complicated and stuck. The democratic political order and the legitimacy of democracy depend on implementing principles of sovereignty, representation, participation and equality. When democracy faces the challenge of enforcing these principles, it begins to be questioned and criticised, both in society and in the scientific discourse. Public opinion polls still show citizens' acceptance of the fundamental values of democracy, but inefficient institutions are a threat to democracy.

The article presents the debate on the crisis of democracy by assessing the legitimacy of democracy using a methodological approach to political philosophy. The article is divided into three parts: first reviewing the general trends in the development of contemporary democracy and the debate on the crisis of democracy; then discussing deformations of sovereignty, representation, participation and the growing inequalities in society; and concluding with the third part of the article, which, through an analytical perspective of the totality of legitimacy, assesses the implications of the discourse of the crisis of democracy on the normative legitimacy of democracy, that is, on the moral consciousness of its citizens.

KEY WORDS: *democracy, legitimacy, democracy crisis, inequality*.

JEL CODES: D63, D72, I31.

Gauta: 2022-08-26

Priimta: 2022-09-04

Pasirašyta spaudai: 2022-09-10